

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

MATERİALLARI

17-18.05.2017
Şamaxı, Azərbaycan

Hazırlayanlar:
Dr. Fariz Xəlilli
Dr. Metin Hakverdioğlu

III. ULUSLARARASI HAMZA NİGARİ TÜRK DÜNYASI KÜLTÜREL MİRASI SEMPOZYUMU

BİLDİRİLERİ

17-18.05.2017
Şamahı, Azərbaycan

Editörler:
Dr. Fariz Halilli
Dr. Metin Hakverdioğlu

3rd INTERNATIONAL
HAMZA NIGARI
TURKIC WORLD
CULTURAL HERITAGE
SYMPOSIUM
PROCEEDINGS

17-18.05.2017
Shamakhi, Azerbaijan

Editors:
Dr. Fariz Khalilli
Dr. Metin Hakverdioglu

**BÜYÜK TÜRK MÜFESSİR İMAM-I MATURİDİ'NİN
TE'VİLAT'INDA BÜYÜK GÜNAH KAVRAMI**

Yrd. Doç. Dr. Hakan Uğur*

A. İmam-ı Matürîdî, Hayatı ve Eserleri

Türkistan coğrafyasının yetiştirdiği büyük İslam âlimlerinden Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Matürîdî es-Semerkandî, bugünkü Özbekistan Cumhuriyeti'nin Semerkant şehrinin dış mahallelerinden biri olan Matürîd'de 333/944 yılında doğdu. Matürîdî, Sâmanoğulları devletinin Maveraünnehir'e hakim olduğu bir dönemde yaşamıştır. Pek çok araştırmacıya göre Türk asıllı olan Matürîdî'nin eserlerinde kullandığı dil ve üslup, bu eserlerin, ana dili Arapça olmayan bir müellifin kaleminden çıktığını kanıtlar niteliktedir. Eserlerindeki birçok cümlelerin kuruluşu, bilhassa bazı fiillerin bağlaçlarına bakıldığında Arapça gramere aykırılığı yanında, Türkçe gramere uygunluğu görülmektedir. Dil ve üslubu ve yaşadığı bölgenin özellikleri, onun Türk asıllı olduğunu gösterir, diyebiliriz.**

Temelde büyük müfessir sahabi İbn Mes'ud'a dayanan Kufe rey ekolünün kurucusu İmam-ı A'zam Ebu Hanife ekolünün takipçisi olan Matürîdî, Ebu Hanife'nin üçüncü kuşak talebesi olmak suretiyle onun ortaya koyduğu metodu, kelimeler alanına uygulayarak geliştirmiştir. Gerek Ebu Hanife ekolüne, gerekse yetiştiği Maveraünnehir ilim havzasının genel tutumuna uygun olarak akla büyük önem vermekte, Ehl-i Sünnet kelamının bir diğer önderi olan İmam Eş'ari ise daha çok nakli öne çıkarmaktadır. Bu yönüyle, her ne kadar bütün ilmi hayatını Mu'tezile ile mücadeleyle geçirmiş olsa da, daha akılcı bir metodla Mu'tezile'ye daha yakın görülmüş, böylece bu yüksek şahsiyet, "nakilciliğe dayalı sade (basit) Arap aklı"nın hakim olduğu Ortadoğu ilim havzasında kendine Eş'ari kadar talipli bulamamıştır. İlginciler Osmanlı Devletinin de Eş'ari ekolünü takip etmesidir.***

Matürîdî'nin Semerkant'taki Hanefî alimlerin elinde yetişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Onun, bizzat ders ve sohbet halkasına katıldığı Ebu Nasr Ahmed b. el-Abbas b. Hüseyin el-İyâdî, Ebu Bekir Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî, Muhammed b. Mukatil er-Râzî Nusayr b. Yahya el-Belhî, buldukları yörede fıkıh ve hadis gibi ilim dallarında söz sahibi oldukları gibi Hanefîliğin de mezhebi otoritesini temsil etmekteydiler.**** Ebu Hanife'nin itikadi ve fıkhi görüşlerinin okutulduğu ve münazara edildiği Dâru'l-Cüzcâniye adıyla meşhur medresede, başta Ebu Bekir Ahmed el-Cüzcânî olmak üzere zamanın kudretli alimlerinden eğitim gördü ve güçlü bir alim oldu.***** Talebeleri arasında Ebu Ahmed el-İyâzî, Ebu Hasan Ali b. Said er-Rüstüfeğnî, Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa el-Pezdevî ve Ebu'l-Leys es-Semerkandî gibi alimler zikredilir. Hicri 333 yılında vefat eden İmam-ı

* Necmettin Erbakan Üniversitesi, hakanugur1@hotmail.com

** Bzk. Özgel, İshak, "Başlangıçtan Selçuklular Dönemi Sonuna Kadar Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri", *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Kur'an Tefsirine Hizmetleri*, İstanbul 2012, s. 60-61.

*** Sülün, Murat, "İmam Matürîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an Adlı Eseri –Genel Bir Bakış–", *Araştırma Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*, V/62. Matürîdî'nin, Eş'ari kadar şur olmamasının olası sebepleri hakkında bkz. Sülün, *agm*, V/61.

**** Özdeş, Talip, "Maturîdî'nin Fikihî Yönü ve Metodu Üzerine Bazı Değerlendirmeler", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/345.

***** Çalışkan, İsmail, "Tefsirde Maturîdî'yi Keşfetmek: İmam Maturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'an'ın Tefsir İlmindeki Yeri", *Milel ve Nihal*, C. 7, S. 2., s.68.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARI TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

Matürîdî, Semerkand'ın ünlü Çakerdize mezarlığına defnedilmiştir.***** Matürîdî, eserleriyle Ehl-i Sünnət itikadının Asya'da, özellikle Hanefiliğin Türkler arasında yayılmasında büyük pay sahibidir.

Matürîdî'nin pek çok eseri vardır. Bunlardan başlıcaları; Te'vilâtü'l-Kur'an, Kitabü'l-Makâlât, Kitabü't-Tevhîd, Kitabü Meâhizî'ş-Şerâi' fi Usulî'l-Fıkh, Kitabü Beyani Vehmi'l-Mu'tezile, Kitabü Reddî'l-İmame, Kitabu Redd-i Usulî'l-Hamse, Kitabu Reddî Vaidî'l-Fussâk ve Kitabu Reddî Evâilî'l-Edille'dir.*****

B. Büyük Günah Kavramı

Büyük günah konusuna girmeden önce günah kavramı üzerinde kısaca durmak istiyoruz. Aslen Farsça olan "günah" kavramı, "Allah'ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç" demektir. Günah kelimesinin karşılığı olarak Arapça'da "ism" kelimesi kullanılır ki bu kelime büyük ve küçük günahların hepsini içine alır. Kur'an'da yer alan "lemem"***** ve "seyyie" kelimeleri küçük günaha veya kabahate; "zenb" ve çoğulu "zühub" kelimeleri ise büyük günaha işaret eder. Zenb, insanın Allah'ın rızasını kazanmasını engelleyen; isyan ve Allah'a itaat etmemek demektir.***** Günah için Kur'an'da "ism", "cürm", "hûb", "hatie", "sû" "şirk", "dalâlet", "tuğyân", "isyan", "fucur", "fısk", "küfür" ve "nifak" gibi kavramlar kullanılır.*****

"Büyük günah" anlamındaki "kebire" kelimesinin çoğulu olan "kebaire" kelimesi de aynı anlamda olmak üç ayette geçer. Nisa Suresi'nin 31. ayetinde (إِنَّ ... تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا نَهَوْا عَنْهُ نَكْفَرُ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ ... وَالَّذِينَ) "Eğer yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız biz diğer günahlarınızı bağışlarız..."; Şura Suresi'nin 37. ayetinde (يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ ... الَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ ...) "Onlar öyle kimselerdir ki büyük günahlardan ve hayasızlıktan sakınırlar..." ve Necm Suresi'nin 32. ayetinde (إِنَّ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشِ إِلَّا اللَّمَمَ ...) "Onlar ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve hayasızca davranışlardan uzak dururlar..." bu kelimenin yer aldığını görüyoruz.

Yukarıda da görüleceği gibi Kur'an'ın yaptığı ayrımı dayanılarak İslam geleneğinde günahlar büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılmıştır: Küçük günahlar (sağâir), dünyada cezayı, ahirette ise azabı gerektirmeyen küçük suçlardır. Devamlı işlendiğinde küçük günah küçük olmaktan çıkar. Tövbe edilip mağfiret istendiğinde de affedilir. Allah'ı tanımaya, kulluğa engel olan, Allah ile kulun arasına perde olan herşey günahdır. Büyük günahlar (kebâir) ise Allah'ı tanımaya engel olan ve yapılması hâlinde şer'î ceza gereken veya Allahu Teâlâ'nın cehennem azabıyla tehdit ettiği günahlardır. Taberî'ye göre içinde Allah'a isyan bulunan her şey büyük günahdır. Bir başka görüşe göre Allah'ın yasakladığı her şey büyük bir günahdır. İbn Ebi Hatim'e göre ise Allah'ın Cehennem azabıyla tehdit ettiği her şey büyük günahdır. Bu tür rivayetleri göz önünde bulundurarak İbn Abbas büyük günahların özelliklerini üç maddede toplamıştır: 1. Allah'ın yasak ettiği şey büyük günahdır. 2. Allah'a isyan anlamı taşıyan şey büyük günahdır. 3. Allah'ın, hakkında Cehennemle, öfkeyle, lanetle veya azapla hükmünü bildirdiği her iş büyük günahdır.***** Büyük günahların sayısı hadis rivayetleri gözönünde bulundurularak, yedi, dokuz, yetmiş, ikiyüz olarak tespit edilmiştir.*****

Büyük günahların sayıldığı pek çok hadis mevcuttur. Bu hadislerden en meşhur

***** Özgel, *agm.*, s. 61.

***** Akgül, Muhittin, "Ebû Mahsûr el-Mâturîdî ve Te'vilâtü'l-Kur'ân", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV/58-59.

***** er-Ragîb el-İsfehani, *Müfredatu Elfazı'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dimaşk 1992, s. 746.

***** Cürcani, *et-Ta'rifât*, s. 9, 107, 151.

***** Ayrıntılı bilgi için bkz. Bebek, *Matürîdî'de Günah Problemi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 1998, s. 91-93.

***** Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, I/421-422.

***** Şerhu Akideti't-Tahâviyye, s. 370, 371.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

ve mühim olanı, Buhari ve Müslim'de yer alan şu hadistir: "Şu yedi şeyden çekininiz (اجتنبوا السبع الموبقات): 1. Allah'a ortak koşmak, 2. Haksızca, Allah'ın haram kıldığı cana kıymak, yani adam öldürmek, 3. Sihir, büyü yapmak, 4. Tefecilik yapmak, yani kat kat faiz almak, 5. Yetimin malını yemek, 6. Düşmanla yüz yüze gelindiğinde kaçmak, 7. İffetli mümin kadınlara iftira etmek.

Kelam kitaplarında nakledildiğine göre büyük günâhların en büyüğü (ekberu'l-kebâir), Allah'a ortak koşmaktır. Bunu dışında, adam öldürmek, zina iftirasında bulunmak, zina etmek, cihaddan kaçmak, sihir yapmak, yetimin malını yemek, ana-babaya karşı gelmek, Mekke'nin haremde günâh işlemek, faiz yemek, hırsızlık yapmak, içki içmek, kumar oynamak gibi amellerin büyük günâh olduğu zikredilmiştir. Bir müslüman hafife almaksızın kalbinde tasdik olduğu halde büyük günâh işlese, dinden çıkıp kâfir olmaz. Ehl-i sünnet, büyük günâh işleyen kimsenin kâfir olmayacağını, cehennemde ebedî kalmayacağını, tövbe etmeden ölürse dahî, Allah dilerse fazl-ı keremiyle onu affedeceğini, dilerse adâletiyle cehennemde ona azap edeceğini kabul eder.*****

Kebâirin (büyük günâhların) en büyüğü Allah'ı tanımamak, zatında, sıfatında ve fiillerinde O'na ortak koşmaktır. Buna ekberu'l-kebâir denir. "Allah kendisine şirk koşulmasını kesinlikle affetmez. Bunun dışındaki günâhları dilediği kimseler için affeder."***** Bir başka ayette ise "Ey gûnahta aşırı giderek nefislerine zulmetmiş kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin; muhakkak ki Allah bütün günâhları bağışlar. Şüphe yok ki O, çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir"***** buyurulmuştur. Bu ayetlerden, şirkin dışındaki diğer büyük ve küçük günâhların istiğfar ile bağışlanabileceğini öğreniyoruz.

Büyük günâh konusundaki tartışmaların merkezinde iman ve küfür kavramlarının tanımı yer almaktadır. Mezheplerin yaptıkları tanımlara bağlı olarak büyük günâh ve sınırları konusundaki yaklaşımları şekillenmektedir. Biz bu konuda önce Ehl-i Sünnet'in Matürîdî dışındaki diğer büyük temsilcisi konumundaki Eşari'nin konu ile ilgili yaklaşımını özet olarak vereceğiz, daha sonra Ehl-i Sünnet dışında kabul edilen ve konu üzerinde duran iki mezhep olan Mutezile ve Hariciye'nin değerlendirmelerin nakledeceğiz. Bir sonraki bölümde de Matüdinin görüşlerini gerek Tevilat tefsirinden, gerekse Kitabü't-Tevhidinden aktararak değerlendireceğiz.

Ebu'l-Hasen el-Eş'arî'ye göre iman Allah'ı tasdik etmek demektir. İman kelimesi Kur'an'da da bu anlamda kullanılmıştır. "Ama biz doğru söylesek de sen bize inanmazsın."***** Ayetinde geçen "mümin" kelimesi, "musaddık" yani "tasdik edici" anlamına gelmektedir.***** Bununla birlikte iman aynı zamanda söz ve ameldir.***** İman artar ve eksilir. Bu konudaki sahih rivayetleri zahiri manası üzere kabul edilmelidir.*****

Eş'arî, zina, hırsızlık ve içki gibi bir günâhı işleyen ehl-i kibleye mensup bir kimseyi tekfir etmeyiz, bize göre bir günâhı ancak helal kabul ederek işleyen bir kimse kâfir olur, der. Böyle bir kimse imanından dolayı mümin, günâhından dolayı fasık olur. Çünkü dil âlimleri katil fiilini işleyenin katil, küfrü işleyenin kafir, fıskı işleyenin fasık,

***** Şerhu Akideti't-Tahâviyye s. 370.

***** Nisa 4/48.

***** Zümer 39/53.

***** Yusuf 12/17.

***** Eş'arî, *Lüma'*, s. 75.

***** Eş'arî, *İbane*, s. 10.

***** Eş'arî, *age.*, s. 11

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

tasdik edenin de tasdik edici (mümin) olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Günah işleyeni ne mümindir, ne de kafirdir, şeklinde isimlendirecek olursak, ne imanı ne de küfrü işlemiş olur, ne tevhid ehli ne inkarcı, ne dost ne de düşman olur. Bu durum nasıl imkânsız ise, günah işleyen kimsenin ne mümin ve ne de kâfir olması, aynı şekilde imkânsızdır.***** (Mu'tezile'nin kurucusu) Vasil b. Ata'dan önce ve Hariciler dışında hiç kimse günahkârın ne mümin, ne de kâfir olduğu görüşünü benimsememiş, onun mümin olduğu hususunda ittifak etmiştir. Vasil'in görüşü bu icma ile de batıl olur.*****

Mutezile de büyük günah konusu üzerinde durmuştur. Bu konudaki farklılıkları imana verdikleri anlamdan kaynaklanır. Onlara göre iman kelimesi dini bir terim olarak tasdik etmek, emin kılmak ve emin olmak, güvenmek gibi anlamlara gelir. İslam, salat, zekat ve oruç da aynı durumdadır. Böyle olmayıp iman sadece tasdikten ibaret kabul edilirse herhangi bir tasdik fiilini işleyen, iman konularını inkar etse de ona mümin demek gerekli olurdu. Oysa Kur'an'ın, müminlerin özelliklerini zikrederken onlara arasında amel-i salih de ilave etmesine***** bakılırsa imanın sadece kalbin tasdikinden ibaret olmadığı anlaşılır.***** Matürîdî'ye göre Mutezile'nin iman hakkındaki görüşü şudur: İman her türlü taatin adı olup bütün dini emirleri yerine getirmeyi, yasaklardan da kaçınmayı gerektirir.***** Mutezile imamlarından Ebu Ali el-Cübbai ve Ebu Haşim'e göre iman farz ibadetleri eda edip haramlardan kaçınmaktan ibarettir. Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf ise nafil ibadetlerin de dinden olduğunu ileri sürer ki büyük Mutezile imamı Kadı Abdülcebbar el-Hemedani onun bu görüşünü doğru bulur.***** Ebu'l-Hüzeyl'e göre küçük günahlardan kaçınılırsa büyük günahlar ilahi lütf yoluyla bağışlanır. Mutezile'ye göre küfrün mahiyeti, kişinin büyük cezayı hak etmesi, cehennemde ebedi olarak yanmaya müstahak olmasıdır.***** Küçük günah, kişinin günahının sevabından az olması halidir. Kişi akıyla bizzat hangi günahın küçük, hangisinin büyük olduğunu bilemez. Allah'ın, hangi günahın küçük, hangisinin büyü kodluğunu bildirmesi caiz değildir. Zira bu durum insanları bazı günahları işlemeye teşvik etmek anlamı taşır. Büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde küçük günahlardan dolayı ceza terettüp etmeyecektir. Büyük günah ise kişinin günahının sevabından çok olmasıdır.***** Mutezile bu tanımlaması ile pek çok hadiste isimleri sayılmış büyük ve küçük günahları, soyut bir kavram halini getirmiştir. Onlara göre büyük günah işleyen kimse tevbe etmeden ölürse cehennemde ebedi olarak azap görecektir. Küçük günah işleyenler ise, "Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız (küçük) günahlarınızı örteriz (affederiz).*****" gibi ayetler gereğince herhangi bir ceza görmeyeceklerdir. Çünkü bir defa cehenneme giren oradan bir daha asla çıkmayacaktır. Küçük günah işleyen de cehenneme girerse oradan bir daha ebediyen çıkması söz konusu

***** Bebek, *age.*, s. 173-174'den naklen, Eş'ari, *Lüma'*, s. 75.

***** Eş'arî, *Lüma'*, s. 76.

***** Msl. Bkz. Mü'minin 23/1-2; Enfal 8/2-4.

***** Abdülcebbar el-Hemedani, *Şerhu'l-Usûl*, s. 702-707.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 331, 343, 345, 379.

***** Abdülcebbar el-Hemedani, *age.*, s. 706-707.

***** Abdülcebbar el-Hemedani, *Muğni*, XIV/301. Ayrıca bkz. Tunç, Cihat, "Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXI-II/337.

***** Abdülcebbar el-Hemedani, *Şerhu'l-Usûl*, s. 632; Eş'ari, *Makalat*, s. 137.

***** Nisa 4/31, 48. Ayrıca bkz. Zilzal 99/8.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

olamaz. Bu durum ise, insanların dünya iken işledikleri iman ve diğer hayırlı amellerin karşılığını göreceklere dair ilahi vaatten dönmeyi gerektirecektir ki bu da muhaldır. O halde küçük günah işleyen kimse bu günahından dolayı ceza görmeyecektir.***** Mutezile, büyük günah işleyenin mümin olmaktan çıkacağını, iman ile küfür arasında (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn) kalacağını; tövbe etmeden ölürse ebediyen cehennemden çıkmayacağını iddia eder. Büyük günah işleyen kimse tövbe etmeden ölürse affedilmez, çünkü kafirdir. Kafirin affına dair ne nakli bir delil, ne de akli bir cevaz vardır. Tövbe etmeyen günahkarın affedileceğini ileri sürmek, insanları günah işlemeye teşviktir.***** Büyük günah sahibinin sevabı yoktur. Onun için herhangi bir mükafat asla söz konusu olmayacaktır. Çünkü onun günahları, sevaplarını hükümsüz kılıp boşa çıkarmıştır. O tövbe etmediği için de hükmen kafir sayılır. Tövbe etmemiş olan büyük günah sahibi cennete giremez, cehennemde ebedi olarak azap görür.***** Mutezileye göre büyük günah sahibi olan kişi imandan çıkar, ama küfre girmez. Şayet ölmeden önce tövbe ederse kaybetmiş olduğu imanını tekrar elde eder. Ama tövbe etmeden ölürse küfre girer. Mu'tezile bu görüşlerini, Kur'an-ı Kerim'deki "Kim bir mümini kasten öldürürse onun cezası cehennemde uzun süre (hâlid) kalmaktır..."***** ayetini delil gösterir. Ancak Arab dilinde "Hâlid" kelimesi ebediyet anlamını ifade ettiği gibi, uzun müddet manasını da ifade eder. Bu ayette geçen "hâlid" in uzun müddet anlamına geldiği, yukarıda zikredilen ayetteki***** anlam ile desteklenmiştir. Bu görüşlerini değerlendirirken hangi günahın küçük, hangisinin büyük olduğunun bilinmediği, her günahın büyük olabileceği, kişinin günahının küçük veya büyük olmasının, netice itibarıyla günah ve sevabının birinin diğerinden fazla olmasına bağlı olduğu şeklindeki görüşlerini unutmamak gerekir.***** Matürîdî, Mutezili imam Ka'bî'nin, küçük günahlardan kaçınmanın da imana dahil olduğu kanaatinde olduğunu nakleder. Bu durumda küçük günah işlemenin de imanı kaybetmeye sebep olduğu anlaşılır.*****

Hâricîler, imanı bilmek ve amel etmek şeklinde kabul ederler. Haricilerin ehl-i sünnete en yakın olarak kabul edilen kolu olan İbadiyye'ye göre ise iman, marifet, ikrar ve amelden ibarettir. Görüleceği gibi her türlü taat ve farz ibadetler, din ve imana dahil kabul edilir.***** Harici fırkaların çoğuna göre büyük günah işlemek küfür ile eş anlamlı kabul edilir. Çünkü onlara göre Allah büyük günah işleyenleri kafirlere vereceği azap ile tehdit etmiştir. İbadiyye'ye göre ise küfür, hangi türden olursa olsun günaha ısrar etmektir.***** Hariciye, Mutezile'ye nispeten daha da ileri giderek, ister küçük olsun, ister büyük, tövbe edilmediği takdirde günah işleyen bütün müminleri küfür ile suçlamış ve cehennemde ebedi olarak azap görmesi gerektiğini iddia etmiştir. Çünkü onlara göre bütün günahlar, Allah ve Resulüne isyan etmek ve onlara eziyet etmek anlamına gelir.***** Günah işleyen kimse, Harici

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 325. ayrıca bkz. Bebek, *age.*, s. 155-156.

***** Abdülcebbar el-Hemedani, *Şerhu'l-Usûl*, s. 666-667, 684.

***** Bebek, *age.*, s. 158-159.

***** Nisa 4/33.

***** Zümer 39/53.

***** Bebek, *age.*, s. 160.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 347.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 345, 379, 382, 393; Eş'ari, *age.*, s. 99.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 323, 324, 325, 329-330; Eş'ari, *age.*, s. 81, 82, 96-97, 102, 105, 112, 114.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 324, 325, 328.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARI TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

firkalara göre dinden çıkar ve kafir olur. İbadiyye'ye göre ise, nimete karşı nankörlük etmek manasında kafir olur.*****

Kelam ilmin temel konularından ve başlıca tartışma mevzularından olan imanın mahiyeti, iman ve küfrün tanımı ve sınırları, kulların fiillerinin mahiyeti (e'alu'l-ibad), günahın karşılığı, günahın ve büyük günahın tanımı gibi konulardaki yaklaşımları, mezheplerin günah ve büyük günah konusundaki yaklaşımlarında etkili olmuştur. Bilhassa "amelin imana dahil olup olmaması" şeklinde formüle edilen tartışma bu konunun temelini oluşturmaktadır. Ehl-i Sünnet kelamının ve itikadi mezheplerinin iki temel direğinden biri olan Eş'arilikte iman kalbin tasdikinden ibaret kabul edilir. Dolayısıyla, helal kabul etmediği sürece herhangi bir haramı işlemek iman ehli bir insanı kafir yapmaz. Böyle bir kimseyi, günahkar anlamında fasık bir mümin olarak isimlendirmek gerekir. Ehl-i sünnet dışındaki mezheplerden en önemli ikisi olan Mutezile ve Haricilik ise ameli imanın bir parçası olarak kabul eder. Bu görüşleri için de, günah ehli için ayet ve hadislerde yapılan tehditleri delil getirmişlerdir. Mutezile, bu konuda büyük günaha vurgu yaparak, büyük günah işleyenlerin ne mümin, ne de kafir olduklarını, eğer tövbe etmeden ölürlerse kafirler için hazırlanmış olan ebedi azaba duçar olacaklarını söylerler. Ancak bunu söylerken büyük günah için somut bir tanımlama yapmazlar. Hariciler ise, günah işlemeyi, Allah'a karşı bir isyan anlamı taşıdığı için küfür olarak değerlendirirler. Bu değerlendirmelerinde günahları büyük ve küçük olarak ayırmazlar. Onlara göre, günahkar müminler tövbe etmeden ölürlerse ebedi cehennem azabına çarptırılır.

C. Te'vilâtü'l-Kur'an'da Büyük Günah Kavramı

1. İmanın Mahiyeti

Ehl-i Sünnetin iki itikadi mezhebinden birinin kendisine dayandığı İmam-ı Matürîdî'ye göre iman, dil ile ikrardan ibaret bir fiil değildir. Çünkü Kur'an, dil ile iman ikrarında buldukları halde münafıkları mümin olarak kabul etmemiş ve onları en çetin azapla tehdit etmiştir. O halde sadece dil ile ikrar etmek, iman için yeterli değildir. İmanın dil ile ikrardan ibaret olduğunu söylemek, Allah'ın dinini bilmemek olur.***** Kur'an'da bunun başka bir delili de Medine'ye hicret eden ve iman ikrarında bulunan kadınların imtihan edilmesi emridir.***** Ayrıca "Bedeviler "İnadık!" dediler. De ki: Siz iman etmediniz, "İslam olduk!" deyin. İman henüz kalplerinize girmemiştir."***** mealindeki ayet de bu gerçeğe işaret eder. İmanın dil ile ikrardan ibaret olmadığına akıl da hükmeder. Aksi takdirde dilsizin, bu fiili işleyememesi sebebiyle imansız sayılması gerekirdi. Ayrıca insan bazı hallerde dil ile ikrarda bulunamayabilir. Bu durumda imanının haleldar olması gerekirdi ki iman her an için mevcut olması zaruritesi göz önünde bulundurulduğunda bu mümkün değildir.*****

Matürîdî'ye göre iman, taat ve salih amellerden de ibaret değildir, amel iman mahiyetine dahil değildir. O, bu görüşüne delil olarak "Ey inananlar! Rükû edin,

***** Şehristani, *age.*, I/134, 135, 136. Haricilerin bu görüşlerine delil olarak zikrettiği ayetlerden birkaçı şunlardır: Nisa 4/14; Ahzab 33/36, 57; Leyl 92/15, 16; Sebe' 34/17; Nisa 4/123; Zilzal 99/8; Ankebut 29/2; Maide 5/44; Teğabun 64/2.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 373-376.

***** Bkz. Mümtahine 6/10.

***** Hucurat 49/14.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 377-378.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

Rabbimize ibadet edin, hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.***** ayetini gösterir. Bu ayetin başındaki “Ey inananlar!” hitabıyla kimin kastedildiği anlaşılmıştır. Şayet bu hitapla sadece hayır işlemekte olanlar kastedilseydi, bu hitapla o sırada kime hitap edildiği bilinmezdi. O halde ameller imanın mahiyetine dâhil değildir, der.***** Yine, “*Rabbimiz! Biz inandık, günahlarımızı bağışla, bizi cehennem azabından koru, diyenler*”***** mealindeki ayette birtakım insanların sırf imanlarından dolayı ilahi rızaya nail olacakları anlatılmaktadır. Öte yandan, “*Kim, erkek olsun, kadın olsun, mü’min olmak şartıyla salih amel işlerse...*”***** ayetinde iman ile hayırlı ameller ayrı ayrı zikredilmiştir. Böylece, imanın salih amel olmadığı anlaşılır.***** Aynı şekilde “İman edip Salih amel işleyenleri müjdele.”***** gibi birçok ayette de iman ile salih amel ayrı ayrı zikredilmiştir ki, bu da amelin imanın mahiyetine dâhil olmadığını gösterir. Ancak, “Tövbe eder de namazlarını kılar ve zekatlarını verirlse onları serbest bırakın.” ayetinde namazın imanın bir parçası olarak zikredildiği iddia edilirse, deriz ki, ayette fiilen namaz kılmak ve zekat vermek değil onları kabul etmek istenir. Çünkü savaş sırasındaki tövbe anında namaz kılmak mümkün olmadığı gibi, zekat vermek de ancak bir sene sonra gerçekleşecektir.***** “Haya imandandır.”***** türü hadisler de bunu nakzetmez. Çünkü “Nimet Allah’tandır” türü ifadelerde nasıl, nimet Allah’ın mahiyetine dahil olmazsa bu tür ameller de imanın mahiyetine dahil olup bir parçası haline gelmez.***** Bu tür naslar, onların imanın mahiyetine dahil olduğunu değil, iman olmadıkça o taatlerin makbul olmayacağını ispat eder.*****

Matürîdî’ye göre iman bilmek de değildir. Peki ona göre imanın tanımı nedir? İman, “Allah’ın her şeyin Rabbi olduğunu ve eşyanın, cevherleriyle O’nun rububiyetine şahadet ettiğini tasdik etmektir.”; “Allah’ın haber verdiklerini, O’nun her şeyin Rabbi ve yaratıcısı olduğunu tasdik etmektir.”***** Bu ve benzeri tanımlarından anlaşılacağı üzere Matürîdî iman tasdik, kabul ve gönülden bağlanma olarak anlamaktadır. Ona göre iman mahalli kalptir ve onun mahiyeti, orada gerçekleşecek ihtiyari bir tasdikten ibarettir.***** “*Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?*”,***** “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, Allah yolunda topluca savaşa çıkın, dediği zaman yere çakılıp kaldınız?*”***** gibi ayetlerde Allah’a itaatte kusuru olan kimselere “müminler” diye hitap edilmiştir. Bunun da onların kalplerinde bulunan tasdike bağlı olduğu kesindir.***** İman sadece kalbin tasdikinden ibaret olduğu ve amellerin onun mahiyetinden sayılmayacağı dikkate

***** Hacc 22/77.

***** Matürîdî, *Te’vilat*, III/388.

***** Al-i İmran 3/16.

***** Nisa 4/124.

***** Matürîdî, *Te’vilat*, I/505.

***** Bakara 2/15.

***** Matürîdî, *Te’vilat*,

***** Bkz. Buhari, *İman*, 3/16, *Edeb*, 77; Tirmizi, *Birr*, 64, 78, *İman*, 7, *İman*, 57, 59;

Ebu Davud, *Edeb*, 6 vd.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 346.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 345. Bkz. Bebek, *age.*, s. 73.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 350, 380.

***** Bkz. Bebek, *age.*, s. 75.

***** Saff 61/2.

***** Tevbe 9/38.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 378-379.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

alındığında amellerin artıp eksilmesiyle imanın da artıp eksilmeyeceği tabii olarak ortaya çıkar. *"Ey iman edenler! İman ediniz!"****** ve *"Yakin üzere olmaları için.."****** gibi ayetlerde müminlerle birlikte münafıklara da hitap edilip *"Ey diliyle iman edenler! Kalplerinizle de iman ediniz!"* şeklinde bir mana kastedilmiştir. Ayrıca söz konusu ayetlerde ehl-i kitap kastedilmiş de olabilir.***** Sonuç olarak bu ve benzeri ayetler, imanın kalbin tasdikinden ibaret olmasına mani anlamlar taşımamaktadır.

2. Günahın Tarifi

Matürîdî, tefsirinde Kur'an'da günah için kullanılan kelimelerin açıklamasını yaparken günahla ilgili yaklaşımını da ortaya koymaktadır. Te'vilat'ta bu kavramlara verdiği anlamları kısaca açıklayalım:

"Zənb" kelimesinin bazen küfür anlamına geldiğini, Firavun ailesinin, Allah'ın ayetlerini yalanlama günahı (küfrü) sebebiyle helak edildiğini anlatırken günah kelimesini küfür anlamında kullanmıştır.***** Matürîdî, **"seyyie"** kelimesinin bazen kıtlık anlamına geldiğini ifade eder.***** Bazen de şirk anlamında olduğunu söyler. Nitekim; *"Evet, kim bir günah (seyyie=şirk) kazanır da suçu kendini kuşatmış olursa, işte onlar ateş halkıdır, orada ebedi kalacaklardır,"****** *"Ama kötülükleri (seyyiat=şirk) yaptıktan sonra ardından tövbe edip inananlar(a karşı) muhakkak ki Rabbin o tövbe ve imanından sonra bağışlayan ve esirgeyendir."****** ve *"Kötü ve çirkin işler (seyyie=şirk) yapmış olarak gelenler ise yüz üstü cehenneme yuvarlanacaklardır."****** ayetlerinde bu şekildedir. **"İsm"** kelimesi ise mutlak olarak kullanıldığında küfür manasına gelir. Nitekim *"Kim bir hata veya günah (küfür) işler de onu bir suçsuzun üzerine atarsa, muhakkak ki büyük bir iftira ve açık bir günah (küfür) işlemiş olur."****** ve *"Onlardan çoğunun günah (küfür), düşmanlık ve haram yemede birbirleriyle yarıştıklarını görürsün."****** ayetlerinde "ism" kelimesi küfür manasında kullanılmıştır.***** Bu kelime müminler için kullanıldığında küfürün dışındaki diğer günahları ifade eder.***** **"Cürm"** kelimesi *"Bak işte suçluların sonu nasıl oldu?"****** ayetindeki gibi bazen her türlü günahın karşılığı, bazen de *"Suçlular (kafirler) istemeseler de..."****** ve *"Suç işleyenlere (kafirlere) Allah katından bir aşağılık... erişecektir."****** ayetlerinde olduğu gibi küfür karşılığında kullanılmıştır.***** Kur'an'da günah için kullanılan kelimelerden **"hûb"**, zulüm, günah, hata ve büyük günah manalarına gelir.***** **"Hatîe"** ise, her türlü günah

***** Nisa 4/136; Te'vilat, I/514.

***** Müddessir 74/31.

***** Matürîdî, Te'vilat, V/320.

***** Matürîdî, Te'vilat, II/362.

***** A'raf 7/131; Matürîdî, Te'vilat, II/276.

***** Bakara 2/81; Matürîdî, Te'vilat, I/67.

***** A'raf 7/153; Matürîdî, Te'vilat, II/292.

***** Neml 27/90; Matürîdî, Te'vilat, III/580.

***** Nisa 4/112.

***** Maide 5/62.

***** Matürîdî, Te'vilat, I/500; II/51.

***** Bkz. Mücadele 58/9; Matürîdî, Te'vilat, V/75-76.

***** A'raf 7/84; Matürîdî, Te'vilat, II/257.

***** Enfal 8/8; Matürîdî, Te'vilat, II/334.

***** En'am 6/124; Matürîdî, Te'vilat, II/173.

***** Bkz. Bebek, age., s. 95-96.

***** Bkz. Matürîdî, Te'vilat, I/352.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

için kullanılır, *"Günahlarınızı bağışlar."* ayetinde şirk anlamındadır. **"Dalâlet"** kavramı, hatalı olmak, helak olmak, yoldan ayrılıp sapmak, doğru yoldan sapmak gibi anlamlara gelir. **"Tuğyan"** ise, haddi aşmak, sınırı aşmak, günaha devam etmek anlamındadır. **"Fisk"**, Allah'ın emrinden ve O'na itaatın dışına çıkmak manasına gelir. Bazen de *"Allah yoldan çıkanları (kafirleri) hidayete erdirmez."* ayetinde olduğu gibi küfür manasında kullanılır. Kur'an'da çokça kullanılan temel kavramlardan biri olan **"zulüm"** kelimesi ise bir şeyi ait olduğundan başka bir yere koymak, fisk, eksiklik, işleyene ceza gerektiren ve yapılmasına izin verilmeyen fiil, başkasının hakkına mani olma gibi anlamlara gelir. İtikadi bir hali bildirmek için kullanılırsa küfür ve şirk manasına gelir. Matürîdî'ye göre **"küfür"** imanın zıddı olup kalbin işlediği bir fiildir. İman kalple tasdik etmek olduğuna göre onun zıddı olan küfür de yalanlamak ve inkar etmekten ibaret olan bir fiildir. Nitekim münafıklar sırf kalplerindeki inkar ve yalanlama sebebiyle küfür cezasıyla tehdit edilmişlerdir. Kur'an'da münafıkların imanı ve küfrü ile ilgili olarak geçen bütün ayetler küfrün mahiyetini ortaya koymaktadır. Kafirlerin bazı fiil ve davranışlarının küfür kabul edilmesi sebebiyle onlarla savaşılması, bu fiillerinin kalplerindeki inkar ve yalanlamaya işaret eden birer emare olmasından kaynaklanır. Bu durum, küfrün, kalple işlenen inkar ve yalanlama olmasına bir engel teşkil etmez. Günahı ifade eden kelimeler, nispet edildiği kişiye göre müminler için ayrı, kâfir ve münafıklar için ayrı anlamlara gelmesine rağmen küfür sadece imanı zıddı anlamında kullanılır.

3. Büyük Günah Kavramı

Matürîdî, diğer İslam kelimcileri gibi günahları küçük ve büyük olarak ikiye ayırır. Kur'an'da **"lemem"** kelimesi ile ifade edilen günahlar küçük günahlardır. Bunlar, Allah ve Resulü tarafından dünyada cezası, ahirette de azabı bildirilmeyen günahlardır. Ayrıca tövbesiz affedilmeme bakımından değerlendirilecek olursa şirk ve küfür dışında kalan bütün günahlar küçük günah grubuna girer. Dini literatürde "el-kebîre" (çoğulu el-kebâir) ve "el-fâhişe" (çoğulu el-fevâhiş) kelimeleriyle ifade edilenler ise büyük günahlardır. Bunlar, dünyada cezası, ahirette de azabı bildirilmiş olan, hakkında şiddetli nehiy olan, son derece çirkin olan ya da çok işlenen yasak fiillerdir. Matürîdî bu tasnifinde, çok işlenen yasak fiilleri de büyük günah kapsamına alarak, işlenen günahın sonucunu, fert ve toplumda icra ettiği fonksiyonu da göz önüne almış, bu özelliği taşıyan bazı küçük günahların da büyük günah kapsamına gireceğini ifade etmiştir. Yani sıra, günahları Allah'ın gazabını gerektiren küfür ve diğerleri şeklinde yaptığı ayrımla küçük ve büyük günah ayırımına itikadi açıdan baktığı anlaşılmaktadır.

Günahların cezalandırılması konusunda Matürîdî'nin görüşü şu şekildedir:

***** Bkz. Bakara 2/58; Matürîdî, *Te'vilat*, I/55.

***** Bkz. Matürîdî, *Te'vilat*, I/19.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, II/64.

***** Tevbe 9/124.

***** Bkz. Ragıb, el-İsfehani, *el-Müfredat*, s. 537-539.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, II/516; IV/66; IV/308; V/119, 354.

***** Bkz. Bakara 2/8-16; Münafıkun 63/1-8; Matürîdî, *Te'vilat*, I/16-19; V/135-141.

***** Matürîdî, *Tevhid*, s. 334, 374, 375, 376, 377, 378, 380-381, bkz. Bebek, *age.*, s. 97.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, IV/611. "Lemem" kelimesi hakkında Matürîdî'nin naklettiği diğer görüşler için bkz. Matürîdî, *Te'vilat*, IV/610-611.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, I/408; II/225; IV/411.

***** Bebek, *age.*, s. 100.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARI TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

Küfrün cezalandırılacağı ve bu cezanın cehennemde ebedi olarak yanmaq şeklinde olacağını ifade eden pek çok nas vardır, akıl da bunu gerektirir. Çünkü kafir ömrü boyunca küfrü irtikap eder, ondan vazgeçme niyeti de taşımaz. Ebedi olarak yaşayacak olsa, yine küfrüne devam edecektir. Böyle bir suçun cezasının da ebedi olması normaldir.***** Bu ceza ile her günahın misli ile cezalandırılması ilkesi***** bozulmamış olur.

Büyük günah işleyen bir mümin, eğer tövbe etmemiş, dünyevi bir ceza görmemiş, affa mazhar olamamış ve şefaate de kavuşamamış ise, günahı kadar ceza çektikten sonra cehennemden çıkar ve cennete girer. Matürîdî'nin bu görüşü, büyük günah işleyenin kafir olmayacağı esasına dayanır. Ona göre cehennemde ebedi olarak azap görmek, sadece en büyük günah olan küfür suçuna aittir. Kur'an'daki pek çok ayet bunu açıkça bildirmektedir. Küfürden daha aşağı derecedeki bir günaha da aynı cezanın verilmesi, günah ile ceza arasındaki misliyet esası ve ilahi adalet prensibini bozar. Kur'an'da büyük günah işleyenler için haber verilen ebedi azap ise o fiillerin helal sayılarak işlenmesi anlamına gelir. Nitekim böyle bir azap ile tehdit edilen bir günah olan "katl" fiili "düşmanlık" ve "zulüm"***** ile kayıtlanmıştır ki, bu da o fiilin, Allah'ın koyduğu sınırları küçümseyerek ve onu yapmayı helal sayarak işlenmiş olduğunu gösterir.***** Aynı şekilde, faiz yeme günahını işleyenlerin de *"alışveriş de faiz gibidir"****** dediklerinin bildirilmesi de aynı durumu göstermektedir. *"Her kim bir mümini kasten öldürürse..."****** ayeti de kişiyi mümin olduğu için öldürme anlamına gelir.***** Ayrıca bu tür ebedi azap bildiren ayetlerin anlamı, *"Diğer yararlı amelleriniz olmazsa, Allah'ın lütfuna veya Resulünün şefaatine mazhar olamazsanız, çeşitli şekillerde dünyevi cezanızı çekmezseniz, bazı sevaplarınız sebebiyle bağışlanmayacak olursanız cezalarınız bu olur."* şeklinde de anlaşılabilir.*****

Matürîdî küçük günahların da ceza konusu olduğu görüşünü benimser. Bu konuda, Kur'an'da bazı peygamberlere isnat edilen ve "zelle" tabir edilen günahları delil olarak gösterir. Bunların küçük günah olduğunda şüphe yoktur. Çünkü peygamberler büyük günahlardan korunmuşlardır. Bunun yanı sıra, bu fiilleri işleyen peygamberlerin affedilmek ve azaptan korunmak için Allah'a dua ve yakarıştaki buldukları ayetlerde anlatılmaktadır. *"Bu sırada (pişmanlık duyan Adem Rabbinden ilhamlar (kelimeler) aldı ve tövbe etti, O da tövbesini kabul etti. Zaten Allah tövbeleri kabul eden ve esirgeyip bağışlayandır..."*******(Adem ve Havva) dediler: Rabbimiz! Kendimize zulmettik, eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz."****** ve *"De ki, baksanıza, eğer Allah beni helak edip (cezalandırursa)..."* gibi ayetler bunun en açık delillerindedir. Şayet küçük günahlar, Mutezile'nin dediği gibi, büyük günahlardan kaçınmak suretiyle herhangi bir cezaya sebep olmasaydı peygamberlerin bunca duaları ve yalvarmaları abesle

***** Matürîdî, *Tevhid*, 339, 362; *Te'vilat*, I/529.

***** En'am 6/160.

***** Nisa 4/30.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, I/408.

***** Bakara 2/275.

***** Nisa 4/93.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, I/487.

***** Matürîdî, *Tevhid*, 372,373; Bebek, *age.*, s. 103-104.

***** Bakara 2/37; Matürîdî, *Te'vilat*, I/44.

***** A'raf 7/23.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

iştiğal olurdu. Onların böyle bir durumdan münezzeh olduklarında şüphe yoktur.*****

Büyük Günah Türleri

Kur'an'da ""kebair"" olarak isimlendirilen büyük günah kavramından bahseden üç tane ayet vardır. Bu ayetlerden ilki Nisa Suresi'nde geçer: *"Eğer siz yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız küçük günahlarınızı örteriz vesizi değerli bir yere koyarız."****** Ayrıca *"Onlar öyle kimselerdir ki büyük günahlardan ve hayasızlıklardan sakınırlar, öfkelenedikleri zaman (öfkelerini yenerler ve) bağışlayıcı bir tutum sergilerler."****** ve *"Onlar, ufak tefek kusurlar hariç, büyük günahlardan ve hayasızca davranışlardan uzak dururlar..."****** ayetleri de mahiyetlerini açıklamaksızın büyük günahlardan bahsetmiştir. Şura Suresi 37. ayette "el-fahişe" kelimesinin çoğulu olan "el-fevahiş" kelimesi geçer ki Matürîdî'ye göre bu kelime de büyük günah (kebairu'l-ism) anlamına gelir ve "kebair" ile eş anlamlıdır.***** Matürîdî, yukarıdaki ayetlerle ilgili olarak onların türlerini izah etmek üzere birtakım açıklamalarda bulunmuştur. Ona göre bu ayetlerde kastedilen, şirk kapsamına giren ve Allah'a ortak koşmak anlamı taşıyan günahlardır. Bunlar; Allah'a ortak koşmak (şirk), peygamberleri veya onların bazılarını inkar etmek, ayrıca ibadetleri inkar etmek, haramları helal saymak, helalleri haram kabul etmek ve diğerleridir. Dolayısıyla Cenab-ı Allah bu ayetlerde "kebair" kavramı ile Allah'a ortak koşma kebairini kastetmiştir. Kişi şirk kebairinden kaçınırsa onun altında bulunan günahları Allah'ın dilemesi ve bağışlaması ile affedilebilir. Bu da ayette şöyle açıklanır: *"Allah sadece kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, onun dışındaki günahları dilediği kulları için affeder."****** Görülebileceği gibi, Matürîdî, büyük günah türlerini seçerken itikadi özelliği olanlarını, diğer bir değişle amele yönelik günahlardan çok, inançla ilgili olanlarını seçmiştir. Bu da onun, imanı kalbin tasdikinden ibaret kabul edip amellerin onun bir parçası olmadığı temel kabulü ile bağlantılıdır.

Ebu Mansur, büyük günah çeşitleri ile ilgili olarak başka birtakım görüşleri de nakleder. Buna göre; bazıları zina, hırsızlık, iftira ve diğer had cezalarını gerektiren günahları; bazıları Allah'a ortak koşmak, Allah'ın haram kıldığı şekilde adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz ismiyle para kazanıp yemek, iftira atmak ve savaştan kaçmayı büyük günah olarak nitelendirmişlerdir. Yine rivayet edildiğine göre İbn Abbas bu konuda demiştir ki: *"Büyük günahlar doksana yakındır, fakat tövbe ile büyük günah kalmaz, ısrar edilince küçük günahlar büyür (büyük günah haline gelir)." Hasan-ı Basri'nin Hz. Peygamber'den rivayet ettiğine göre büyük günahların en büyükleri (ekberu'l-kebair), Allah'a ortak koşmak ve ana-babaya itaatsizliktir. Rivayetin devamında ise Resulullah büyük günahların en büyüğünün yalan konuşmak olduğunu üç defa tekrar ederek vurgulamıştır.******

Matürîdî'nin vurguladığı ilginç bir nokta da şudur: Yukarıdaki ayetlerde Allahü

***** Matürîdî, *Tevhid*, 328, 347; *Te'vilat*, I/44; II/218; Bebek, *age.*, s. 104-105.

***** Nisa 4/31.

***** Şura 42/37.

***** Necm 53/32.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, IV/411. Bu kelime En'am 6/151 ve A'raf 7/33 ayetlerinde de geçmektedir. Matürîdî söz konusu kelimeyi yukarıda olduğu gibi büyük günah olarak açıklamakla birlikte zina anlamının da olabileceğini zikreder. Nahl 16/90. ayette tekil formda "el-fahşa" şeklinde geçen kelimenin günahlar, zina, her türlü çirkin iş, azgınlık gibi anlamlara geldiğini ifade eder. Bkz. Matürîdî, *Te'vilat*, III/113-115.

***** Nisa 4/48; Matürîdî, *Te'vilat*, I/408.

***** Matürîdî, *Te'vilat*, I/408-409.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARI TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

Teala, büyük günahlardan sakınıldığı takdirde diğer kötülüklerin örtüleceğini zikretmiş, fakat sakınılmadığı takdirde hükmün ne olacağını beyan etmemiştir. Burada, sakınılmazsa Allahü Teala'nın günahları örtüp affetmeyeceğine dair bir hüküm yoktur. Bu, Allah'ın dilemesine bağlıdır, dilerse örter, dilerse azap eder. Matürîdî Nisa Suresi'ndeki ayetteki "kebair" kelimesi için "kebir" şeklinde de bir kıraat olduğunu bu kıraat sabit olursa "Size yasaklanan büyük günahtan sakınırsanız..." şeklinde bir anlamın söz konusu olacağını, bu durumda "kebair" kelimesi ile "şirk kebari"nin kastedilmiş olacağını zikreder.***** Bu yorum, onun kebar ayetlerinin çoğundaki tavrını yansıtmıştır.

Sonuç

Kelâm ilminin temel konularından biri olan ve günümüzde hala canlılığını koruyan itikadi ve siyasi mezheplerin ortaya çıkış sebeplerinden biri olan "büyük günah meselesi", hicri 36-37, miladi 656-657 yıllarında meydana gelen Cemal ve Siffin savaşlarında iki Müslüman tarafın ilk kez karşı karşıya gelmesi ile zuhur etmiştir. O zamana kadar hep Müslüman olmayanlarla savaşılmış ve bu savaşlarda Müslümanlardan ölenler şehit, kalanlar da gazi olmuşlardır. Halbuki Cemal savaşında iki ordunun karşılaşması kılıç kılıca vuruşması önceliklerden tamamen farklı olmuştur. Bir tarafın lideri olan Hz. Ali ve karşı tarafın liderleri olan Talha ve Zübeyr aşerei mübeşşereden idi. Yani İslama yaptıkları hizmetten ve faziletlerinden dolayı Hz. Peygamber tarafından cennetle müjdelenen on kişi arasında idiler. Siffin savaşında da durum aynı idi. Bu harplerde pek çok Müslüman kanı akıtıldı ve tabii olarak zihinlerde şöyle bir soru ortaya çıktı: İki Müslüman cemaat karşı karşıya gelip birbirlerinin kanını akıtırsa, öldürenlerle ölenlerin durumu ne olacak? Dini hüküm gereğince her iki tarafın da cehenneme gitmesi gerekmez mi? Nitekim Hz. Peygamber "*Müslümanların birbirlerine sövmesi fık, birbirlerini öldürmeleri küfürdür.*" buyurmuştur. Ölen ve öldürülenin durumu etrafında ortaya çıkan bu mesele, iki tarafın da büyük günah işlediğini, bu sebeple de dinden çıktığını savunan "Hariciler" adında bir grupun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmış ve günahkâr kişinin imani durumu irdelenmeye başlanmıştır. Onlara göre büyük günah işleyen bir mümin imandan çıkıp küfre girer ve cehennemde ebedi olarak kalacaktır. Haricilerin bu ağır hükmüne karşılık Mürcie fırkası, Allahın bilen, marifetullahı ulaşan bir kimsenin büyük günah işlemiş olmasının onun imanına bir zarar vermeyeceğini, bu haliyle de onun yine mümin olarak kalacağını ileri sürmüşlerdir. Mutezile mezhebine göre ise büyük günah ehli ne tam mümindir, ne de iddia edildiği gibi kâfirdir. İkisinin arasında fasıklık dedikleri bir yeredir ki, tövbe ederse imanına döner, tövbe etmeden ölürse küfre varır ve ebedi olarak azap görür. Ehli sünnet kelamının temel direklerinden biri olan Matürîdî, bu konuda yeni bir yaklaşım getirerek bu önemli meseleye çözüm getirmiştir.

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî (rahîmehullah) (V. 333/944), öncüsü olan Ebu Hanîfe (rahîmehullah)'nin (V. 150/767) iman ve amel hakkındaki görüşlerini geliştirerek daha sistemli hale getirmiş ve kelâm ilminin temel kaynaklarından biri olan "Kitâbü't-Tevhîd" adlı kitabında istifademize sunmuştur. Gerek bu kitabında, gerekse "Te'vilâtü'l-Kur'an" adlı tefsirinde Matürîdîliğin temel itikadi esaslarını ortaya koymuş ve temellendirmiştir.

Büyük günah "kebare" kavramı ile ifade edilir. Ayet ve hadislerde hakkında

***** Matürîdî, *Te'vilat*, I/409.

III BEYNƏLXALQ HƏMZƏ NİGARİ TÜRK DÜNYASI MƏDƏNİ İRSİ SİMPOZİUMU

---

tehdit edici bir nass bulunan ve işleyenin dünyada veya ahirette ceza almasına sebep olan fiiller ile, ayet ve hadislerde belirtilmeyip fesadı (bireysel ve toplumsal zararı) onlar seviyesinde bulunan davranış ve fiillerdir. Büyük günahların en büyüğü ve affedilmez olanı Allah'a ortak koşmak ve küfürdür. Büyük günahların sayısı hakkında ulema tarafından farklı bilgiler ortaya konulmuştur. Büyük günah (kebire) kavramının temellendirilmesinde iman kavramına getirilen tanım son derece büyük bir önem taşır. İman kavramına getirilen tanım, büyük günaha verilen anlam ve dolayısıyla büyük günah işleyenin (mürtekb-i kebirinin) akıbeti ile ilgili kabulü etkilemiştir. İmam-ı Matürîdî'nin bu konudaki kendine mahsus yaklaşımı, ilgili ayetlere Te'vilat tefsirinde yaptığı değerlendirmelerle ortaya çıkmıştır. Onun iman tanımındaki en önemli husus, imanın mahiyeti içine ameli katmaması ve imanı sadece kalbin tasdikinden ibaret görmesidir. Onun bu yaklaşımı, büyük günah kavramı konusundaki yaklaşımına da yansımıştır. Ona göre ayetlerde kastedilen büyük günah, Allah'a ortak koşmak yani şirkdir. Bu günah, ilgili ayetlerde Cenab-ı Hak tarafından diğer günahlardan ayrı kabul edilerek, bütün günahların affedilebilir olmasına rağmen şirk in asla bağışlanmayacağı beyan edilmiştir. Yanı sıra, günahların inançla bağlantılı olanları, bir başka deyişle kalp tarafından işlenen itikadi günahlar da İmam-ı Matürîdî tarafından kebir kapsamına dahil edilmiştir. Söz gelimi, inanç esaslarını, ibadetleri inkar etmek, haramı helal, helali haram saymak bunlardandır. Bu yaklaşım, dört halife döneminin sonlarıyla birlikte başlayan fitne ve karışıklı dönemi Müslümanları ve kıyamete kadar gelecek Müslümanlar için büyük bir rahmet olmuştur. Çünkü, asr-ı saadetten uzaklaştıkça çeşitli kültürlerden ve hayat tarzlarından insanların İslama girmeleriyle oluşan İslam ümmetinde Hariciye ve Mutezile gibi mezheplerin anlayışlarına göre bir anlayış hakim olursa içlerinde Müslüman bulmak zor olur. Günümüzde İslam dünyasının pek çok bölgesinde etkin olan Matürîdîye mezhebi, insanların İslam şemsiyesi içinde hayatlarını idame etmelerini sağlamıştır.